

Manbyggnaden på gården Fråstorps 1:7

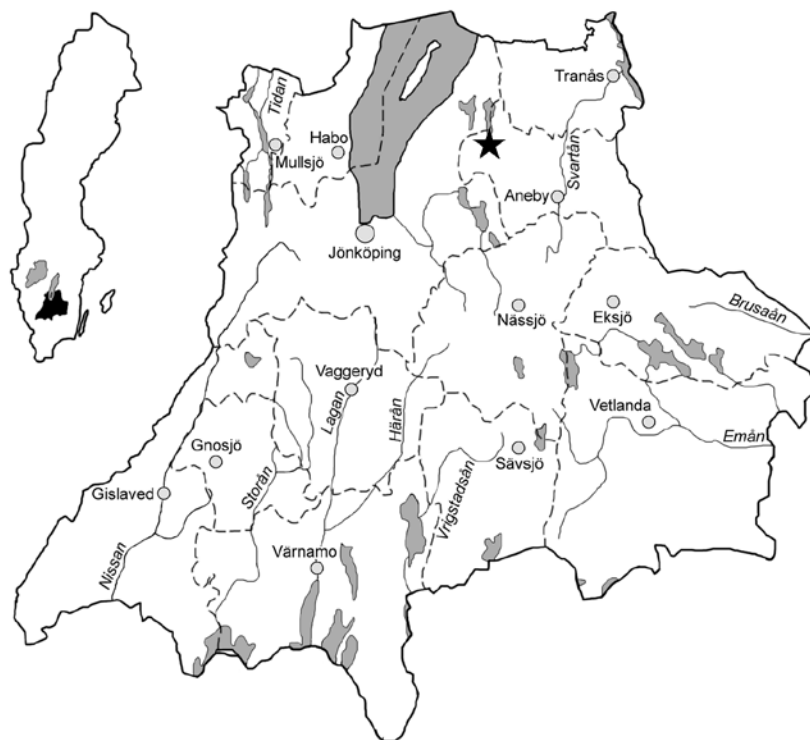

Antikvarisk medverkan i samband med fasadrestaurering
Haurida socken i Aneby kommun,
Jönköpings län

Manbyggnaden på gården Fråstorp 1:7

*Antikvarisk medverkan i samband med
fasadrestaurering
Haurida socken i Aneby kommun
Jönköpings län*

Rapport: Margareta Olsson och Britt-Marie Börjesgård. Foto: Britt-Marie Börjesgård
Grafisk design: Anna Stålhammar
Tryck: Arkitektkopia, Jönköping

Jönköpings läns museum, Box 2133, 550 02 Jönköping
Tel: 036-30 18 00
E-post: info@jkpglm.se
www.jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd:
© Lantmäteriet. Ärende nr MS2007/04833.

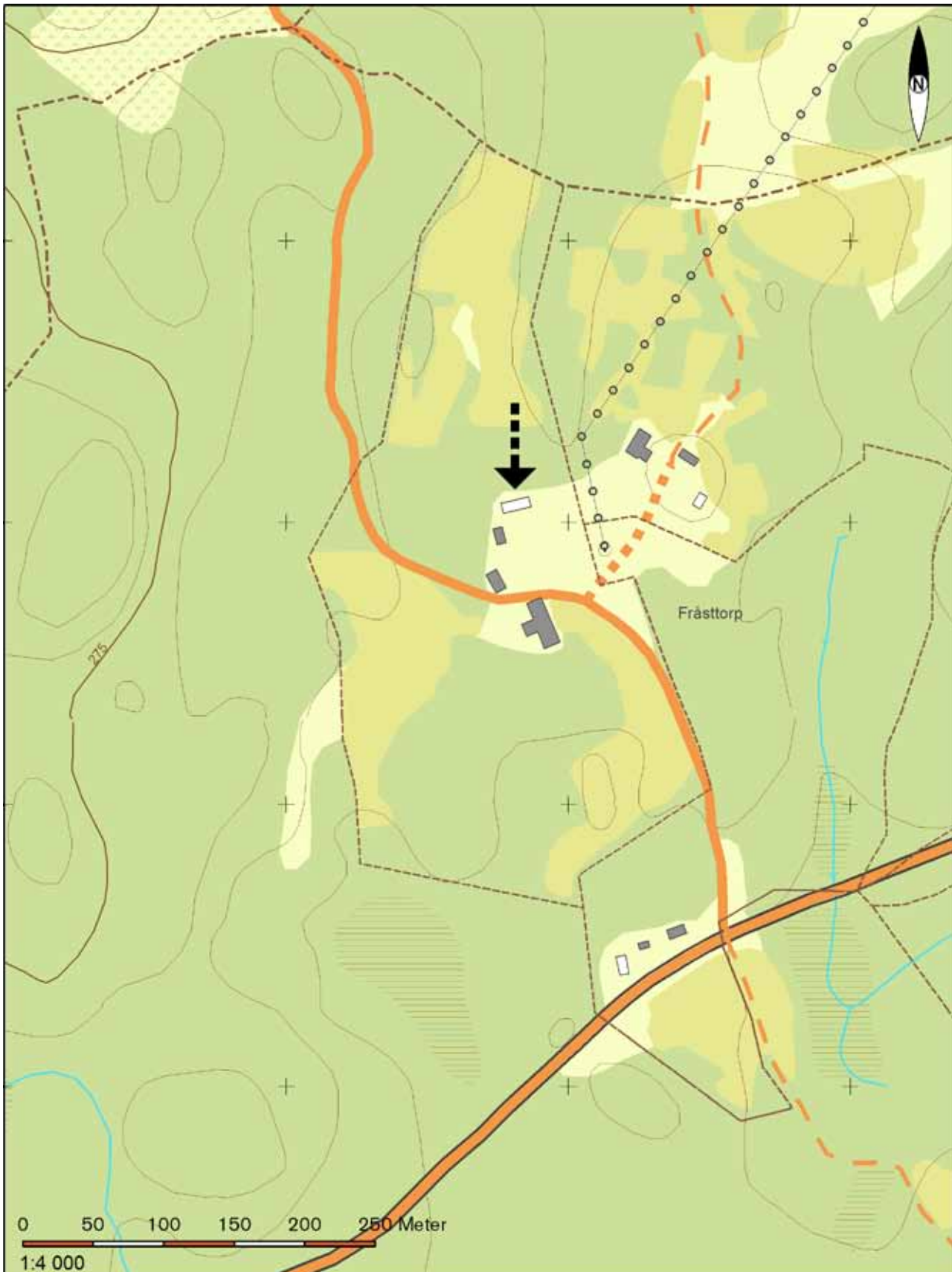
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2013

Innehåll

Inledning.....	5
Syfte	5
Historik.....	6
Före restaurering.....	7
Omfattning och vidtagna åtgärder.....	8
Sammanfattning.....	11
Administrativa uppgifter.....	12
Referenser.....	12

Bilagor

Bilaga. Bilder vid slutbesiktningen 2007-09-06.

FIGUR 1. Utdrag ur den digitala fastighetskartan blad 64E 1bN. Skala 1:4000.

Manbyggnaden på gården Fråstorp 1:7 före fasadarbetena, vid besiktning 2005.
Foto: Britt-Marie Börjesgård.

Inledning

Under 2006 genomfördes en restaurering av putsfasaden på manbyggnaden på gården Fråstorp 1:7 i Haurida socken, Aneby kommun. Fasadarbetena delfinansierades med statliga byggnadsvårdsbidrag. Fastighetsägarna hade redan tidigare färdigställt en varsam renovering av timmerstommens syllar, fönster samt en omläggning av tegeltaket. De aktuella fasadarbetena utfördes under sommaren 2006 av entreprenören PM Fasader AB, Jönköping och slutbesiktigades den 19 oktober 2006. Avfärgningen fick avvakta till 2007.

Enligt länsstyrelsens beslut om bidrag skulle arbetena utföras under antikvarisk medverkan. På uppdrag av fastighetsägarna Tova Bergstrand och Johan Helmer medverkade antikvarie Britt-Marie Börjesgård, Jönköpings läns museum under arbetena. Föreliggande rapport har sammanställts av antikvarie Margareta Olsson.

Syfte

Manbyggnaden hade stått obebodde sedan 1960-talet och var satt i kraftigt förfall. Ambition har varit att restaurera byggnadens exteriör samt att bibehålla dagens utseende vilket den bör ha fått vid en renovering någon gång under 1900-talets första decennier. De reveterade fasaderna hade stora putsbortfall och endast mindre partier av den befintliga putsen kunde bevaras.

Byn Fråstorp vid storskiftet 1816. Möjligen flyttades manbyggnaden till sitt nuvarande läge (pilen) vid denna tidpunkt.

Spår av en trolig äldre fönsteröppning i bottenvåningen.

Historik

Manbyggnadens ålder och olika utbyggnadsfaser är inte fullständigt klarlagda. Mycket tyder på att den utgör en äldre tvillingstuga som flyttades, från bytomten norr vägen, till sitt nuvarande läge strax efter storskiftet 1816. Spår efter lägre fönsteröppningar finns i bottenvåningen. Likaså finns innerdörrar av modell från 1800-talets förra hälft i interiören. Vid återuppförandet kan byggnaden i så fall erhållit sin övre våning. Sitt nuvarande utseende ska byggnaden enligt uppgift ha fått efter en ombyggnad 1876. Denna ska ha utförts av häradsdomaren Johannes Andersson, som vid denna tidpunkt återvände till fädernegården från Amerika. Den för lantliga förhållanden påkostade exteriören, har influerats av såväl tidens nyrenässans som amerikansk villastil. Den erhöll en huvudfasad med ett framskjutande mittparti, reveterade fasader och ett nytt tak med takutsprång. Samtidigt uppfördes en stor ladugård även den mycket välbyggd med bottenvåning i huggen sten.

Sannolikt har byggnaden i alla tider varit indelad i två separata bostäder. Dörrkarmarna till två äldre ytterdörrar, från tiden före 1876, med s k överljus finns kvar i verandan. Fasadputs påträffades på ytterväggen i verandan vilket bör innebära att denna inledningvis varit öppen. Ett foto från sent 1800-tal bekräftar detta.

Någon gång i början av 1900-talet, sannolikt omkring 1900, renoverades byggnaden utvändigt. Fasaden förenklades genom överputsning av hörnkedjornas rustik samt erhöll sin dekor med gurlanger över fönstren. Taket som varit täckt med handslaget enkupigt taktegel lades nu om med s k falsat taktegel. Inbyggnaden av verandan med smal pärlspont bör även ha skett då.

Ett av köksfönstren på baksidan har vidgats, möjligen strax efter ägarskiftet 1929. År 1951 gjordes vissa moderniseringar, som vad exteriören beträffar, innebar att de profilerade tegelskorstenarna från 1876 murades om och erhöll dagens raka breda form.

I början av 2000-talet påbörjade de nya fastighetsägarna en varsam renovering av byggnaden. Taket lades om med begagnat tvåkupigt lertegel, samtidigt som reparationer vidtogs i takutsprånget och vindskivorna byttes ut. Nya stuprör och hängrännor i galvad plåt, med tidsenliga vinklade böjar, sattes upp. Fönstren renoverades på traditionellt sätt och erhöll sin nuvarande järnoxidröda kulör. Några enstaka fönsterbågar som saknats sedan tiden som ödehus, nytillverkades med de äldre som förlaga. Den inbygda verandan öppnades upp.

Före restaurering

Manbyggnaden på Fråstorp 1:7, som fått sitt nuvarande utseende vid 1876-års ombyggnad, har en rikare och mer påkostad utformning än vad som var gängse på gårdar av samma storlek. Att byggnaden i grunden utgör en tvåvånings tvillingstuga antyder den smala resliga formen. Byggnaden är uppförd på en kulle med en full källarvåning i murad fältsten under både den södra och norra delen.

Manbyggnaden har en herrgårdsmässig utformning i det sena 1800-talets stilblandning med influenser både från nyklassicistisk stil och amerikansk villastil.

Timmerstommen är reveterad för att ge intryck av stenarkitektur. Huvudfasaden har jämnt fördelade fönsteraxlar med större fönster av tvåluftstyp och symmetrin förstärks av ett brett framskjutande mittparti i två våningar. Nedre delen av mittpartiet har nyligen återställts som en öppen veranda. Troligen har övre våningen initialt varit markerad som huvudvåning med något högre fönster, varav enstaka finns kvar i byggnadens södra del. Fasaden har en grov spritputs med hörnkedjor och fönsteromfattningar markerade med slätputs. I fasaden finns spår, av senare överputsade, rusticerade hörnkedjor. Huvudfasaden och gavlarna har fasaddekor i form av gurlanger över fönstren och raka bröstfält under övervåningens fönster. Även grunden har varit spritputsad, men endast fragment kvarstår. Den bakre fasaden åt öster är enklare med mindre, oregelbundet placerade fönster i övre våningen och den saknar fasaddekor. Fasaderna är avfärgade i en ljus ockragul färg med omfattningar och dekor i en något ljusare ton. Mot detta framträder fönster och dörrsnickerier i järnoxidrött. Fönsteromfattningarna är försänkta medan hörnkedjorna är upphöjda i förhållande till väggytan. Det sekundära köksfönstret åt öster har fönsterfoder av trä.

Den höga smal byggnadskroppen indikerar att byggnaden är äldre än 1876. Möjligen utgör den i grunden en tvåvånings tvillingstuga. Källarvåningen bidrar ytterligare till det resliga intrycket.

Den reveterade fasaden är nyklassicistisk till sitt uttryck med släta hörnkedjor och foder men innehåller även en mer sirlig dekor som är typisk för putsarkitekturen vid sekelskiftet 1900.

Fasadputsens har en underbyggnad av s k pligg i trä. Hörnkedjorna är dock uppbyggda med liggande eller diagonala ribbor, s k spräckpanel.

Den norra delen av huvudfasaden efter nedknackning av putsen. Vid tillfället har lagningar i timmerstommen vidtagits liksom kompletteringar av träpligg och spräckpanel. Här syns även den nya fotbrädan.

Byggnaden har ett flackt tak, med för det sena 1800-talet typiska takutsprång uppburna av snidade taktassar. Taket är täckt med tvåkupigt lertegel medan det framskjutande mittpartiet åt väster har skivtäckt plåttak samt figursågade vindskivor. Kökförstugans tak är klätt med sinuskorregerad plåt.

Den äldre byggnadskroppen är timrad av liggtimmer. Huvudfasadens mittparti är dock byggt av s k restimmer. Gavelröstena har en något säregen konstruktion med stolpverk och fyllningar av vedkubb i kalkbruk.

Omfattning och vidtagna åtgärder

Omputsning av reveterad fasad

Nedknackning

Redan innan arbetena påbörjades hade rötskadade syllar i timmerstommens lagats. För att åstadkomma detta fick den nedre delen av stommen friläggas från puts. Överlag fanns stora putsbortfall. En målsättning fanns dock att om möjligt bibehålla delar av originalputsens. Efter en noggranare besiktning bedömdes dock merparten av putsen som så instabil att den fick knackas ned. Enbart på det framskjutande mittpartiet i huvudfasaden och på ett mindre parti i den bakre fasaden kunde putsen sparas. Före nedknackningen gjordes en noggrann uppmätning och avritning av fasaddekoren.

Lagningar i stomme och underbyggnad

Rötskador förkom på enstaka ställen i timmerstommen såsom vid fönsterbröstningar och strax under takutsprånget, till följd av bristfälliga dropplister och takavvattning. Skadorna var ytliga och

kunde lagas genom s k halvsulning, där den skadade timmerytan ersattes med friskt furuvirke. Lagningarna spikades med trådspik. Putsens befintliga underbyggnad bibehölls och kompletterades där den var bristfällig och skadad samt i de lagade partierna. Ny pligg täljdes fram för hand och spräckpanelen späntades.

Omputsning

Inför omputsningen fördes en diskussion om att eventuellt återställa fasaden i det utförande den haft 1876, med rustika hörnkedjor. Den nuvarande putsfasaden med släta hörnkedjor och girlandekor bedöms vara från omkring 1900 och har i sig ett kulturhistoriskt värde. Eftersom endast fragment kvarstår från den ursprungliga putsen och andra belägg i form av arkivkällor saknas bedömdes ett återställande bli högst spekulativt och därför mindre lämpligt.

I huvudfasaden kunde ett större parti av den äldre putsen bevaras.

Fasaden efter att utstockningen slagits på.

För att kunna välja ett putsbruk med så lika egenskaper som möjligt i jämförelse med det befintliga insändes ett putsprov till Målarkalk AB för analys genom okulär bedömning. Provet togs genom putsens båda skikt. Resultatet visade att båda lagren bestod av ett lufthärdande kalkbruk i en blandning av K 1:3 (1 del kalk per 3 delar ballast). Utstockningens ballast var av natursand i 0-8 mm medan ytputsen, som i provet var en spritputs, hade ballast i fraktionen 0-6 mm där själva spritstenen hade en grovlek av 3-6 mm. Eftersom provet inte genomgick tunnslipsanalys kunde man inte med säkerhet utesluta att det istället rörde sig om en svagt hydraulisk kalk.

Omputsningen gjordes med ett lufthärdande våtsläckt kalkbruk (Kulekalk, Målarkalk AB), som tillreddes på plats i blandningsför-

De slätputsade fönsteromfattningarna avgränsades med en ristning i putsytan.

Fasaddekoren rekonstruerades med hjälp av träschabloner i den nya ytputsen.

Samtliga fönsterbleck ersattes med nya i galvad plåt. De utfördes med de äldre som förlaga med undantag av en sentida sk puts kant vid gavlarna.

Putsfasaden avslutades nedåt med en ny fotbräda i trä.

hållandet K 1:3 med 0-4 mm:s ballast. Putsen slogs på för hand; först utstockningen vars yta drogs av med mursleven. Hörnkedjor och foder, som lades ut i liv med utstockning, slätskurades samt markerades med en ristning i putsytan. Ett prov gjordes på ytputsens struktur, med två olika grovlekar hos spritstenen, dels i 3-6 mm, dels 6-8 mm. En blandning med fraktionerna 2-8 valdes. Till spritsten användes rundkornig natursingel. Putsdekoren mellan och över fönstren är skapade genom träschabloner som hölls mot utstockningen vid påslaget av ytputsen.

Grunden som endast hade fragment av äldre puts bevarad beslutades att lämnas oputsad. Fastighetsägaren rengjorde grunden från växtlighet och jord. Murverket kompletterades med hydrauliskt kalkbruk som i fogarna drogs ut över stenarna. Detta gjorde framför allt i anlutning till källardörren på norra gaveln.

Nya fönsterbleck och vattbrädor

En ny fotbräda av trä gjordes längst ned på fasaden för att täcka den utskjutande stengrunden. Någon motsvarande vattlist hade tidigare saknats varför en förlaga för den nya listen inte fanns. Fotbrädan tillverkades av hyvlad kärnfuru och gavs ett utförande med avfasad framkant.

Till samtliga fönster gjordes nya fönsterbleck av gavlaniserad plåt. Tidigare fanns både dropplistor av trä och fönsterbleck. De äldre fönsterblecken kopierades vad gäller den knäckta framkanten. Bleckens gavlar drogs upp något och försågs med en sentida sk puts kant.

En mindre del av köksfönstrets foder var skadat och fick ersättas med nytt i hylad furu.

Avfärgning och färgsättning

Fasaderna avfärgades med traditionell våtsläckt kalkfärg (Kulekalk, Målarkalk AB9 i 6 strykningar och avslutades med kalkvattning. Befintlig färgsättning med ljus ockragula väggfält mot foder och dekor i svagt bruten vit, bibehölls. Kulören på väggfälten bestämdes, med hjälp av Riksantikvarieämbetets kalkfärgslikare, *Kalkfärg 90*, till 94:3 (350 g guldocker per 25 kg kalkpasta). I realiteten gjordes brytningen med aningen mindre pigment.

Redan före putsarbetena påbörjades hade ytterväggen i den nyliken uppöppnade verandan klätts med pärlspontspanel. Verandans stolpverk hade målats i samma järnoxidröda färg som använts till fönstren och ytterdörrarna. Väggspanelen hade målats i bruten vit. Köksförstugans fasadpanel hade tydliga spår av samma ockragula färg som fanns på övriga fasaden. Vid slutbesiktningen i oktober 2007 kvarstod dock ommålningen av denna liksom målningen av den nya fotbrädan.

Sammanfattning

Fasadarbetena omfattade omputsning av samtliga fasadytor utom två mindre partier på östra och västra fasaden. Reveteringen utfördes, med vissa kompletteringar av befintlig putsunderbyggnad, med liknande putsmaterial och sammansättning som befintlig puts. Fasadens befintliga utseende och färgsättning bibehölls. Fasadens försågs med ny fotbräda av trä och nya fönsterbleck av galvad plåt.

Byggnaden från nordost efter avslutad putsentreprenad 2006. Notera det sparade putspartiet över köksförstugan och att putsfasadens ockragula färgsättning finns även bevarad på kökförstugan.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsens dnr:	434-17052-02
Länsstyrelsens beslutsdatum:	2006-05-02
Jönköpings läns museums dnr:	409/02
Byggherre:	Tova Bergstrand och Johan Helmer
Entreprenör, puts:	J Myntti fasader AB, Jönköping
Entreprenör, måleri:	Anne Håkansson Måleri AB, Hullaryd
Entreprenör, plåt:	Anders Plåt AB, Forserum
Rapportansvarig:	Margareta Olsson
Antikvarisk medverkande:	Britt-Marie Börjesgård
Fältarbetstid:	2006-05–2007-09
Slutbesiktning:	2006-10-19, 2007-09-06
Län:	Jönköpings län
Kommun:	Aneby kommun
Socken:	Haurida socken
Fastighetsbeteckning:	Fråstorps 1:7
Belägenhet:	Ekonomiska kartans blad Hultorum 7E 4f

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv.

Referenser

Tryckta källor

Sveriges bebyggelse, Jönköpings län, del 3. Uddevalla 1956.

Otryckta källor

Äldre svartvita bilder från fastighetsägarna Tova Bergstrand och Johan Helmer.

Arkiv

Lantmäterimyndighetens arkiv. Storskifteskarta över Fråstorps by 1816.

Bilaga. Bilder vid slutbesiktningen 2007-09-06

Byggnadsvårdsrapport 2013:25
JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM